

INTERAKTİV METODLAR. AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Cəmiyyətdə yeni ictimai münasibətlərin yaranması, elmin, texnologiyanın inkişafı şəraitində məktəbin, təhsilin vəzifələri dəyişir. Ənənəvi təlim metodları öz yerini müasir fəal (interaktiv) təlim metodlarına verir. Bununla da ağıla, intellektə, təfəkkürə əsaslanan təhsil ön plana çıxır. Dünya təhsil sistemində baş verən dəyişikliklər müəyyən zaman kəsiyində bizə də öz təsirini göstərir. Mövcud ümumi təhsil proqramlarının müasir tələblərə cavab verməməsi yeni təhsil konsepsiyasının yaranmasına və tətbiqinə şərait yaratdı. Bunun nəticəsi kimi də 90-cı illərin sonunda Azərbaycan pədoqoji ədəbiyyatına “kurikulum” termini daxil olmuşdur. Təhsil sahəsindəki bu islahatlar 1999-2013-cü illəri əhatə edir. Kurikulum təhsilin məzmunu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə əks etdirən konseptual sənəddir. Kurikulumun əsasını təhlil, tərtib, tətbiq və qiymətləndirmə təşkil edir. (1;4)

Dünya təcrübəsi göstərir ki, interaktiv metodların tətbiqi dərsin keyfiyyətinin artırılmasına, şagirdlərin passivliyinin minimum həddə çatdırılmasına, idraki fəaliyyətin inkişafına imkan yaradır. Fəal/interaktiv təlim metodları şagirdləri tez-tez çətinliklərlə üzləşdirir, onlarda “niyə belədir?” sualı yaradır və cavabını öyrənməyə vadar edir. Fəal/interaktiv təlim şagirdlərin fəal idrak vəziyyətinə əsaslanan və təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilən təlimi nəzərdə tutur. (2;60/3;5) Müəllim tərəfindən şüurlu surətdə idraki problem situasiyanın yaradılması; problemin həll olunmasında şagirdlərin fəal tədqiqatçılıq xüsusiyyətlərinin formalaşdırılması; şagirdlər üçün yeni və zəruri biliklərin müstəqil kəşfi, əldə edilməsi və mənimsənilməsinə şərait yaratmaq interaktiv təlimin əsas səciyyəvi cəhətləridir. Fəal (interaktiv) təlimin səciyyəvi cəhətləri ilə yanaşı təlimin səmərəliliyini təmin edən psixoloji mexanizmləri də bilmək lazımdır. Həmin psixoloji mexanizmlər bunlardır:

1. Problemlə vəziyyətin yaradılması. 2. Dialoq və əməkdaşlığın zəruriliyi. 3. Şagird-tədqiqatçı, müəllim-fasilitator, yəni bələdçi. 4. Psixoloji dəstək: hörmət və etibar.

Yuxarıda sadaladığımız fəal təlimin əsas səciyyəvi cəhət və mexanizmləri interaktiv dərslərin qurulmasında və istifadəsində vacib şərtlərdən hesab edilir. Fəal təlimin qurulmasında fəal (interaktiv) metodların rolu da danılmazdır. İnteraktiv metodların tətbiq olunduğu dərslərdə şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin, qavrama səviyyəsinin, maraq və meyllərinin nəzərə alınması zəruridir. Müəllimlər bu metodlardan istifadə edərək təlim/tədris prosesini daha da zənginləşdirirlər. Çoxlu sayda müxtəlif interaktiv təlim metodları vardır. Z. Veysova bu metodlar və onların texnikalarını bir neçə əsas qrupa bölür: (8; 54)

1. Beyin həmləsi metodları (beyin həmləsi, BIBÖ, şaxələndirmə, suallar, anlayışın çıxarılması, söz assosiyaları və s.)
2. Müzakirə metodları (diskussiya, debat, klassik dialoq (Sokrat dialoqu), akvarium və s.)
3. Rollu oyun (rollu dialoq) metodları (rollu oyun, səhnələşdirmə, modelləşdirmə, işgüzar oyunlar.)
4. Təqdimat (prezentasiya) metodları (təqdimat, esse, ekspert qrupu)
5. Tədqiqatın aparılması metodları (problemin həlli, konkret hadisənin araşdırılması, Venn diaqramı, kublaşdırma, qərarlar ağacı, layihələrin hazırlanması və s.)

Təlimin nəticələri o zaman faydalı hesab olunur ki, öyrətmə metodları şagirdlərin (öyrənənlərin) təfəkkürünün, dərk etmə qabiliyyətlərinin artması və biliklərin mənimsənməsi prosesinə fəal qoşulmağı bacara bilsin. Məhz interaktiv təlim metodları bu müsbət keyfiyyətləri özündə əks etdirir.

Azərbaycan dili dərslərinin daha səmərəli qurulması zamanı fəal dərslərin mərhələlərində interaktiv metodların müxtəlif növlərindən istifadə olunur. Hər bir dilin elmi cəhətdən tədqiq olunmasının və praktik şəkildə öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Buna əsasən də hazırda şagirdlər I sınıfdan başlayaraq Azərbaycan dilinin zənginliyi ilə tanış olmağa başlayırlar. Yuxarı sınıflardan isə Azərbaycan dilini nəzəri və praktik cəhətdən daha dərinləndirən öyrənirlər. Milli kurikulum sənədində qeyd edilir ki, Azərbaycan dili təliminin məqsədi ümumi nitq və dil bacarıqlarını formalaşdırmaqla, şagirdlərin nitq mədəniyyətinə yiyələnmələrini təmin etməkdən ibarətdir. (5;74-75) Azərbaycan Respublikasında “Ümumi təhsilin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” sənədində Azərbaycan dili təliminin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq məzmun xətləri təhsilin bütün pillələri üzrə dörd qrupda təyin edilmişdir:

1. Dinləyib-anlama və danışma. 2. Oxu. 3. Yazı. 4. Dil qaydaları

Fəal dərslərdə interaktiv metodların əhəmiyyətini qeyd etmişdik. İnteraktiv metodlar yaradıcı tədqiqata əsaslanan təlim prosesini ehtiva edir. Fəal təlim üsulları şagirdləri yeni bilikləri öyrənməyə həvəsləndirir, onların dərslə marağını artırır, bu da bilavasitə təlimin səmərəliliyini təmin edir. İndi isə bu metodların Azərbaycan dili dərslərində istifadəsini nəzərdən keçirək. Qeyd etdiyimiz kimi dil dərsləri xarakterinə görə dinləyib-anlama və danışma, oxu, yazı və dil qaydaları olaraq bölünür. Müəllim tədris zamanı bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq məqsədə uyğun düzgün metodları seçməlidir. Məsələn müxtəlif janrlarda olan əsərlərin oxunması üzrə işin təşkili zamanı, əsasən, tədqiqat, beyin həmləsi, diskussiya, əqli hücum, ziqzaq, istiqamətləndirilmiş oxu, öyrənirəm-öyrədirməm və başqa metodlardan istifadə olunur. Dil qaydaları üzrə dərslərin təşkili zamanı isə Venn diaqramı, BIBÖ, klaster və s. kimi metodların istifadəsi səmərəlidir. **Sinkveyn metodu.** “Sinkveyn” (fransızca “beş” deməkdir) beş sətirdən ibarət şeir mənasını verir. Sinkveyn xüsusi qaydalara əsasən yazılan qeyri-adi şeirdir. Bu üsul az sözlə fikir ifadə etmək bacarığını formalaşdırmağa kömək edir. Hər hansı bir mətnin sonunda mətnin ideyasını bir neçə sözlə ifadə etmək tapşırılır. Qayda belədir: əvvəlcə mətnin məzmunu ilə bağlı bir isim, sonra həmin ismi təyin edən iki sifət, daha sonra söylənmiş isimə uyğun üç feil, növbəti mərhələdə mətnin ideyasını dörd sözdən ibarət birləşmə ilə ifadə etmək, ən sonda mətndən aldıkları təəssüratı yenidən bir isimlə ifadə etmək tapşırılır. Bu metod şagirdlərdə ümumiləşdirmə bacarığının inkişaf etməsinə çox kömək edir. 5-

⁹⁰ Azərbaycan Dillər Universiteti Azərbaycan dilçiliyi kafedrası magistr. fidan0002.fh@gmail.com

ci sinif Azərbaycan dili dərslində “Dünyanın ən sürətli adamı” mətnində bu üsulun tətbiqi mümkündür. (6;53)Mətdaxili sual və tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək lazım gəlir.Fəal dərslin refleksiya mərhələsində bu üsulla konkret nəticəyə gəlinir.

1. İsim-iradə
- 2.Sifət-möhkəm,güclü
- 3.Feil-qazanmaq,tərbiyə etmək, möhkəmlətmək
- 4.İfadə-həyatın çətinliyini dəf edən insan
- 5.İsim-mətinlik

Debat. Debat dissкусиyanın bir formasıdır.Müzakirə,mübahisə və mübadilə kimi digər dissкус formalarından fərqli olaraq debatlar opponenti deyil,üçüncü tərəfi inandırmalıdır.İnandırma dəlil və sübutlar vasitəsilə olmalıdır.Azərbaycan dil qaydaları üzrə “İlk”sözünün sifət,yoxsa say olduğunu müəyyən etmək üçün debat keçirilə bilər.Dəlil və sübutlarla ortaya maraqlı faktlar çıxacaqdır.

Sual müsabiqəsi metodu. Bu üsul bir növ ənənəvi dərslərdə də istifadə olunmuşdur.Burada şagirdlər qruplara bölünür.Sonra mövzuya uyğun suallar hazırlamaq tapşırılır.Həm mətn üzrə iş zamanı,həm də dil qaydaları üzrə istifadəsi mümkündür.Suallara cavab tam və dolğun olmadıqda həmin qrup özü suallara cavab verməlidir.Təlim zamanı cavablarla birlikdə suallar da qiymətləndirilir.Metod şagirdlərin məntiqi,idraki və yaradıcı təfəkkürünü formalaşdırmağa kömək edir.

BİBÖ(Bilirəm,İstəyirəm Biləm,Öyrəndim) şagirdlərin əvvəlki bilikləri ilə yeni bilikləri arasında əlaqə yaratmağa imkan verir,problem barədə düşünməni təmin edir.7-ci sinifdə köməkçi nitq hissələrinin tədrisi zamanı fəal dərslin motivasiya mərhələsində istifadəsi uyğundur.Nitq hissələri haqqında əvvəlki biliklərə müraciət olunur.

Bilirəm	İstəyirəm Biləm	Öyrəndim

Venn diaqramı metodu.Müqayisə etmə bacarıqlarının,məntiqi və tənqidi təfəkkürlərin inkişafına səbəb olan bir metoddur.Tədqiqatın aparılması, yaradıcı tətbiqetmə, nəticələrin çıxarılması və ümumiləşdirmə mərhələsində istifadəsi mümkündür. Lövhədə Venn diaqramı çəkilir,sol və sağ tərəflərdə müqayisə olunan obyektlərin fərqli cəhətləri, ortada isə oxşarlıqları qeyd olunur.Dil qaydaları üzrə yetərincə müqayisə oluna bilinəcək mövzular vardır. Məsələn sifət və zərf, sifət və say, isim və məsdər, zərf və feil bağlama, sifət və təyin və başqaları.

Kurikulum dil qaydalarının bacarığa çevrilməsini tələb edir.Yəni hər bir dil qaydalarının mənimsənilməsi son nəticədə onun yazılı və şifahi nitqə tətbiq edilməsi ilə nəticələnəlməlidir. İnteraktiv metodların istifadəsi təlim prosesinin daha da yaradıcı olmasının və şagirdlər tərəfindən müxtəlif üsullar vasitəsilə hər hansı bir məlumatın qavranılmasının və qəbul edilməsinin artırılmasına imkan yaradır.Fəal/interaktiv təlimdə bir-birindən maraqlı olan iş üsullarından hansının seçilməsi həm dərslərin prosesindən, həm də dərslərin metodundan asılı olaraq dəyişə bilər.

Ədəbiyyat:

- 1.A.Qəhrəmanov”Ümumi orta təhsil səviyyəsinin yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi üzrə” təlim materialları,Bakı-2012
- 2.A. S.Kazimov ”Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisinmetodikası”, Bakı ADPU nəşri, 2013
- 3.A.Kazimov,T. Osmanova “Azərbaycan dili dərslərində interaktiv təlim metodları”, Bakı “Elm və təhsil” nəşriyyatı,2011
- 4.H.B.Balyev ”Ana dilinin tədrisi metodikası” Bakı,”Bilik”,”Maarifçilik cəmiyyəti” nəşriyyatı, 1997
- 5.N.Cəfərova ”İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası”,Bakı 2016, ADPU-nun mətbəəsi
- 6.Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinif üçün “Azərbaycan dili”(tədris dili kimi) fənni üzrə müəllim üçün metodik vəsait,Bakı “Altun kitab”,2016
- 7.Y.Ş.Kərimov ”Ana dilinin tədrisi metodikası” Bakı “Nurlan” nəşriyyatı,2011
- 8.Z.Veysova ”Fəal/interaktiv təlim,müəllimlər üçün vəsait:UNİCEF,Bakı 2007

Açar sözlər: fəal dərslər, interaktiv təlim, kurikulum, tədqiqat, təfəkkür, metodlar.

Key words: active teaching, interactive training, curriculum, research, thinking, methods.

Ключевые слова: активно урок, интерактивного обучения, куррикулум, исследования, мышление, методы.

Summary

Interactive methods.Importance of Azerbaijani language lessons

As a result of reforms in education,a new concept of education has been introduced and is being implemented.The traditional training transmits its place into active learning based on intelligence,thought,a cognitive activity.Interactive methods are widely used in new teaching stages.The use of interactive methods based on experience creates conditions for improving the quality of the textbook,minimizing the passivity of students and the development of cognitive activities.The selection of dozens of interesting learning techniques may change on the purpose of the lesson,as well as the lesson method of the teacher.

Резюме

Интерактивные методы. Использование на уроках азербайджанского языка.

В результате реформ в области образования появилась новая концепция образования, и её применение было начато. Традиционное обучение передает свое место в активное обучение основанное на интеллектуальном интеллекте. Интерактивные методы широко используются на новых этапах обучения. Применение интерактивных методов, основанных на опыте способствует развитию познавательной деятельности за счет повышения качества преподавания минимальной пассивности учеников. Выбор десятков интересных методов обучения может варьироваться в зависимости от цели урока, а также метода обучения учителя.

Rəyçi:ADU-nun Azərbaycan dilikafedrasının dosenti Y.M.Hacıyeva Səbinə Rauf qızı İmanova⁹¹

⁹¹ ADU-nun magistrantı. İmanova-u@mail.ru

